

Gábor és Fábry Zoltán, Herceg János és Kányádi Sándor, Cs. Szabó László és Sütő András. Felvonul a *Nyugat*, a népiek és urbánusok valamennyi nemzedéke, mesterek, pályatársak és tanítványok, aztán élő irodalmunk legkülönfélébb irányzatainak a reprezentánsai: a „derékhad” és a fiatalok csapata. E sereglés tanúsítja, hogy a költő halálával irodalmunk „illyési korszaka” fejeződött be, immár visszahozhatatlanul, de mindenképpen folytatandóan. (*Szép-irodalmi.*)

GREZSA FERENC

Szokolczay Lajos: Dunának, Oltnak

„A magyar irodalom ötágú síp, összehangolatlan. Eléri még vajon a mi nemzedékünk, hogy egy jó munka mind e nemcsak külön-külön, de más és másként is szóló sípot egyszer ismét összehangolja, illetve az eldugulástól megmenti?” — kérdezte Illyés Gyula. E sorokat Szokolczay Lajos könyvének utolsó ciklusa, a nyugati magyar irodalomról szóló *Ötödik ág* mottójául választotta, de írhatta volna könyve homlokzatára is, mert tanulmányai, kritikái és esszéi kivétel nélkül ennek az igénynek a jegyében fogantak. A magyar irodalom sokágú birodalmát majdan remélhetőleg természetes gesztussal együtt vizsgáló komoly irodalomtörténet és kultúrtörténet időszerű előmunkálatainak tekinthetők. Szokolczay Lajos tiszteletet érdemlő buzgalommal kutatja a sokáig elhanyagolt nemzetiségi magyar irodalmakat, s egyike ő azoknak is, akik a még mostohább sorsra kárhozott nyugati irodalom értékeinek népszerűsítésére vállalkoznak. Kötetét kizárólag a nemzetiségi és a nyugati magyar irodalmakról szóló írásaiból állította össze. Ilyen értelemben ő maga nem a sok ág összehangolására vállalkozott elsősorban, hanem az elhanyagoltabb területek feltérképezésére, felfedezésére.

Írásainak meleg, sokszor személyes hangját a felfedező öröme delejezi, mégis vigyáz arra, hogy dolgozataiban az ismertetés, elemzés és értékelés arányos legyen, gyakran szinte bizonygatólag szól az összegzésben, hogy a jelentős műnek minősített írás tényleg figyelmet érdemel. Könyvének értékhangsúlyait úgy helyezi el, hogy olvasásra is csábítson, de dicséretét ne pazarolja méltatlanra. Kritikus ítéletképességét dicséri az, hogy az egyes művekről azon frissiben adott minősítései kiállták a gyorsan múló évek próbáját, a *Kék farkasok*, *Kő hull apadó kútba*, *Virágos katona*, *Kormányeltörésben*, *Első osztályú magány*, *Végeladás*, *Vendégség*, s a szinte kisebb könyvnyi terjedelemben méltott Sütő-művek valóban a nemzetiségi irodalmak maradandó értékei közé tartoznak. Értéktételeivel ritkán vitázom. Legtöbb ellenvetést a *Nemzedékek kapcsolódása* — a romániai, jugoszláviai és csehszlovákiai magyar irodalom fiatalabb generációiról szóló esszéje vált ki belőlem. Talán épp a túlságosan nagy tárgy hoz itt gyakorta könnyű, túlzó ítéleteket az impozáns ismeretanyag ellenére. Nem hiszem például, hogy Cselényi Lászlót ennyire ki kellene emelnie a csehszlovákiai magyar lírából, hiszen az ő költészetét ily módon akaratlanul is talán, vagy egyfajta avantgarde elfogultságból a keményebb karakterű, fegyelmezettebb Tózsér-líra fölé helyezi. Farkas Árpád újabb költészetének leminősítésével szintén nem tudok mit kezdeni, tévedésnek tartom azt a jellemzést, mely szerint az *Alagutak a hóban* „nem mutatta oly

hatványozottan a nemzetiségi létformát”, mint a *Jegyekör*. Tudom, ilyen hangok Romániában is voltak. Ellenérvelésre nincs itt terem, csupán utalok Czine Mihály, Kis Pintér Imre, Bertha Zoltán, Varga Lajos Márton, Csapody Miklós, Pálffy G. István és mások tanulmányértékű bírálataira, melyek részletesen visszaigazolták Farkas Árpád metaforikus költészetének korszerűségét és erejét. Azt meg kedves túlzásnak gondolom, hogy Szilágyi Domokos egyetlen éjszakán másolta le kézírással „elejétől végig” Nagy László *Deres majálisát*, hiszen az több mint háromszázötven nyomtatott lap. Viszont maga a másolás ténye valóban jellemző szomorú példa a „hőskor” nyomorúságára, a szellemi mozgás béklyózottságára. Szakolczay Lajos érzékenyen figyel a legkülönbélebb értékekre, mint említettem, kitüntetett figyelemmel követi például Sütő András műveit. Ezért nehezen írom le azt a benyomásomat, hogy kissé mégis elfogult a romániai első Forrás nemzedék iránt, s általában az avantgarde törekvések értékelésében engedékenyebb. Ez kategorikusan Szilágyi Domokosról írt gazdag tanulmányában fogalmazódik meg: „Elindult egy nemzedék — tanulmányok sora bizonyította, hogy a romániai magyar írásban tán a *legerősebb*” — írja. A kihívó fogalmazás kényszerít ellenvetésre, hiszen maga Szakolczay Lajos más helyen ebből a nemzedékből lényegében Szilágyi Domokost, Lászlóffy Aladárt, Bálint Tibort, Szilágyi Istvánt és Hervay Gizellát emeli ki, Páskándi korábban indult. Fölösleges talán hangsúlyozni, hogy akárcsak az újabb romániai magyar irodalomban az előttük járó nemzedékkel sem kell így összeméricskélni őket, hiszen Sütő András, Kányádi Sándor, Szabó Gyula, Székely János, Beke György, Bajor Andor, Panek Zoltán, Fodor Sándor, Huszár Sándor és társaik életműve legalábbis kiállja a próbát. Hasonlóképpen úgy érzem, hogy a jugoszláviai Új Symposion nemzedék értékeinek jogos méltatása, elemzése óhatatlanul árnyékot is vet Fehér Ferenc, Ács Károly, Varga Zoltán és társaik szintén nem elhanyagolható értékeire. Mind ezt nem Szakolczay Lajos írásainak szelleméből olvasom ki, hanem egy-egy, az idézethez hasonlóan meglendült mondatából csupán.

Szakolczay Lajos irodalomszemléletében megbecsült helyen van az ember és mű egysége. Szereti, megbecsüléssel illeti és megérti az embert is, akinek művéről ír. Az újabb irodalomszemlélet előszeretettel mellőzi az embert, s kizárólag a műre figyel. Szakolczay írásainak legtöbbször — szinte kivétel nélkül — van személyes rétege. Olyan bensőséges és gazdag tárgyi, filológiai, életrajzi ismeretek birtokában van, amelyek szinte személyes ismerősünkké is avatják az elemzett alkotót. Az emberi magatartásról és sorsról is szól, nemcsak a művekről. A két tudás egymást segíti, erősíti. Ez bensőséges ismeret nemcsak hibás életrajzi lexikonadatokat helyesbített vele, de gyakran a művek poétikai alkotásának jobb megvilágítását is segíti: költő és prózaíró szimbiózisát a *Kélc farkasok* elemzésében, vagy az önéletrajzi ihletésű vers felfedezését a *Nagyenyedi fügevirág* biblikus mintázatú esszészövegében.

Ritkán ad mély és összetett műelemzéseket, nem a teoretikus hajlamú irodalomtudomány az eszménye, hanem a megszerettető ismertetés, az érték-megmutató vallomás. Kitűnő empátiás képessége van arra, hogy egy-egy műre ráhangolódjon, s annak emberi és művészi vonatkozásrendszerét egyszerre ismertesse. Mű és karakter mély összeszővődöttségét mutatja Balogh Edgárról, Szilágyi Domokosról, Hervay Gizelláról, Kovács Vilmosról írt portréja, az esszéíró Cs. Szabó Lászlóról készített remek portréjából pedig szinte szívárványlik a megismerés öröme, ahogyan maga is bejárja Cs. Szabó tág boltozatú világát, szellemi kaland részesévé lesz maga is. Hatalmas anyagot ismer és ismertet nagy lelki rezonanciával.

Olykor valóban csak ismertető, de tudatosan, vállaltan teszi ezt, mert fontosnak tudja azt az ügyet, melynek szolgálatába szegődött, miként a *Kapcsolattörténet és magatartás* című tanulmányában, Váradi-Strenberg János munkásságát ismertető írásában. Máskor értéknek alig minősíthető, de jövőt reméltető mozdulások mellé áll, az ismertetéssel a serkentés, buzdítás ethoszát képviselve (*A Kárpáti Kalendárium irodalmi mellékletei 1971—1973*). A bensőséges, baráti ismeretség olykor mély, elgondolkodtató sorsképet sűrít egyetlen mondatába is. Kovács Vilmosról írja, hogy szerkesztői pályája „egyik csúcának tartja a Kárpáti Kalendárium azóta már megszűnt *Irodalmi Melléklet*-nek életre hívását”.

Kötetének legjobb írásai — a Szilágyi Domokosról és Cs. Szabó Lászlórról szóló esszéi — közé sorolom az *Érték és valóság* című tanulmányát. Módszerében lényegesen eltér amazoktól. Egy, a köztudatban valóban elevenen élő megállapítás cáfolatát adja. A jugoszláviai magyar irodalomról közkeletű az a nézet, hogy „a nemzetiségi sorsban való élest, a szűkebb haza gondjait — megkerüli”. Szakolczay Lajos tanulmánya gazdag ismeretanyagra támaszkodva a legkülönbélebb műfajok elemzésével korrigálja ezt a tételt, s bőséges dokumentumanyaggal, sokféle szépirodalmi és szociográfiai mű elemzésével egyúttal a jugoszláviai magyar társadalom különböző rétegeiről és problémáiról is képet ad, egyebek mellett Gion Nándor, Tolnai Ottó és Domonkos István műveinek társadalmi vonatkozásait elemzi meggyőzően és plasztikusan.

Szakolczay Lajos lelkiismeretes irodalmár, nem elégszik meg benyomásainak rögzítésével, írásából mindig kiviláglik a szakirodalom ismerete, mások nézeteinek gondos mérlegelése és értékelése. Természetesen eddigi munkássága során nemcsak a nemzetiségi és a nyugati magyar irodalmakkal foglalkozott. Kötetéből a más témakörű írásokat mellőzte, de élő vonatkozásrendszerük jelen van, ily módon mégis közvetlenül építi az egyetemes magyar irodalom szerves szemléletének lehetőségét. (*Szépirodalmi.*)

GÖRÖMBEI ANDRÁS

Esterházy Péter: Kis Magyar Pornográfia

Esterházy tudatos, életművet építő epikus, aki bizonyos gondolati és alakításbeli allapprincípiumokhoz hű, de mindig mást, meghökkentőt nyújt. Most is új a szerkezeti ötlet: a négy rész: I. (*egy Pobjeda hátsó ülésén*), II. (*anekdot*), III. („?”), IV. (*a lélek mérnöke*) az utóbbi évek, s a harminc évvel korábbiak, a politika és a „pornográfia” rafinált összemontírozásával egyszerre hordoz eszmei és formai sugallatokat. Most is vannak szójátékai, szóalkotásai („befellegzés”), szóláskiferdítései („Jóból is megárt a rossz”), amelyek csak első pillantásra tartalmatlanok, valójában lényeges részt vállalnak az egész hangulati-tartalmi kompozícióból. Ha az ötvenes évek határóréről az áll, hogy „gyűlölte a nép közelebről meg nem határozott ellenségeit”, vagy Rákosiról, hogy „véres kezű demokrata”, akkor e paradoxonok dermesztően komoly valóságselemekre utalnak. (Az ilyesfajta tréfáról írja a szerző: „egy nehéz, jelentékeny gondolat helyén áll, egyszerre ujjmutatásul és szemhunyorításul”.) Az irodalmi formával űzött játék is többet és mást vesz célba az irodalmi klisénél: Rákosiról olvassuk, hogy „egyébként megszállottként szeretett szabadságos ávósnak felöltözni, a sapkája mellett virág volt, kenyerestarisznya